

Ewa Mendak

**POLSKA TERMINOLOGIA ROLNICZA
W NAUCZANIU CUDZOZIEMCÓW**

Kształcenie specjalistyczne cudzoziemców w Polsce obejmuje między innymi studia w akademiach rolniczych na takich kierunkach, jak weterynaria, zootechnika, agrotechnika, leśnictwo, mechanizacja rolnictwa, żeby wymienić tylko te najczęściej wybierane. Program kursu przygotowawczego w Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców w Uniwersytecie Łódzkim obejmuje dla tych kierunków lektorat języka polskiego oraz zajęcia z biologii, chemii, matematyki i fizyki w zakresie polskiej szkoły średniej. Pomyślność rozpoczęcia i odbywania przyszłych studiów ma zapewnić słuchaczom takie zaprogramowanie kursu, aby posługiwali się czynnie mówioną polszczyzną kulturalną i wariantem neutralnym polszczyzny potocznej oraz odmianą naukową we wszystkich jej wariantach w wersji pisanej i mówionej¹. Jeżeli chodzi o język ogólny, to nie mamy wątpliwości, że „radzi” z nim sobie lektor. A co z odmianą naukową? Czy opanowanie języka podstawowych dyscyplin nauki (biologia, chemia, fizyka, matematyka) zaspokaja potrzeby językowe przyszłych studentów akademii rolniczych? Jak lektor ma wspierać pracę nauczyciela przedmiotu (i odwrotnie)? I ostatecznie: Czego ma uczyć polonista na specjalistycznym kursie językowym ukierunkowanym na rolnictwo? Odpowiedzi na te pytania szukałam poddając analizie merytorycznej i językowej wybrane podręczniki dla średnich i wyższych szkół rolniczych².

¹ Por. J. Mączyński, *Zróżnicowanie funkcjonalne współczesnej polszczyzny a nauczanie języka polskiego jako obcego*, [w:] *Język polski jako język obcy*, red. S. Grabias, Lublin 1992, s. 81–87.

² *Produkcja roślinna*, t. 1–3, Warszawa 1990. S. Kuydowicz, E. Ralski, *Szczegółowa uprawa roślin*, t. 1–2, Warszawa 1962. Z. Podbielkowski, *Rośliny użytkowe*, Warszawa 1983. Z. Ruszczyk, *Żywnie zwierząt i paszoznawstwo*, Warszawa 1983. W. Bielański, T. Janowski, S. Tarczyński, *Weterynaria dla zootechników*, Warszawa 1979. M. Radomska, A. Knothe, *Podstawy zootechniki*, Warszawa 1990.

Założyłam, że skoro fleksja języka naukowego zamyka się w normach języka ogólnego, a charakterystyczne środki syntaktyczne oddające stosunki przyczynowo-skutkowe, racji, następstwa itd. są obecne we wszystkich tekstach naukowych, bez względu na ich tematykę³, to w słownictwie znajdę *differentia specifica* języka rolnictwa jako nauki.

Rolnictwo to nie jedna dyscyplina naukowa, ale zespół dziedzin, takich jak: gleboznawstwo, chemia rolna, maszynoznawstwo, hodowla roślin i inne, opierających się na naukach przyrodniczych, technicznych i społecznych. Pod słowem *rolnictwo* kryje się też jedna z najstarszych dziedzin gospodarki człowieka mająca na celu uzyskanie produktów roślinnych i zwierzęcych w oparciu o uprawę i hodowlę roślin oraz chów i hodowlę zwierząt⁴. Z jednej więc strony znaczenie tego słowa odsyła nas do pewnej działalności intelektualnej człowieka, a z drugiej – do jego działalności praktycznej. Nauka o rolnictwie w drugim znaczeniu, czyli o sposobach racjonalnego prowadzenia gospodarstw rolnych, jest nazywana agronomią i jest jedną z dyscyplin rolnictwa⁵. Kluczowymi problemami rolnictwa, a w szczególności agronomii, są zagadnienia związane z produkcją roślinną (np. uprawa roli, nawożenie, wartość użytkowa roślin) i z produkcją zwierzęcą (np. żywienie zwierząt gospodarskich, kierunki użytkowania i rasy zwierząt). Teksty do badania dobrano w ten sposób, aby dotyczyły tych dwu zagadnień. Taki wybór dał dodatkowo możliwość obserwacji porównawczych w zakresie: „Produkcja roślinna a botanika” oraz „Produkcja zwierzęca a zoologia”.

Nie ma języka naukowego bez terminologii, rozumianej jako ogół ustalonych drogą definicji nazw specjalnych, terminów⁶. Terminologia jest też nazywana słownictwem fachowym⁷, co zbliża znaczenie tego słowa do *profesjonalizmu*, a więc wyrazu o zakresie użycia ograniczonym do jakiejś grupy zawodowej⁸. W ostatnio wydanym *Słowniku dydaktyki języków obcych* Szulca w ogóle nie znajdziemy hasła *język naukowy*, a jedynie *język specjalistyczny* z synonimami *język fachowy*, *język zawodowy*. Definicja języka specjalistycznego podana przez Szulca chce pogodzić pisany język naukowy z mówionym językiem zawodowym lub gwarą zawodową, a więc nie robi różnicy między np. językiem medycyny a językiem lekarzy. Cechą języka fachowego w tym ujęciu jest obecność terminów, które Szulc dzieli na standardowe, niestandardowe i żargonowe⁹. Jakkolwiek bliższa nam jest

³ Z. Klemensiewicz, *Składnia, stylistyka, pedagogika językowa*, Warszawa 1982, s. 387–391.

⁴ Por. *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. 3, Warszawa 1983, s. 71.

⁵ *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1978, s. 12; *Słownik języka polskiego...*, t. 1, s. 18.

⁶ *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*, red. S. Urbańczyk, Wrocław 1978.

⁷ Tamże, s. 308.

⁸ Tamże, s. 260.

⁹ A. Szulc, *Słownik dydaktyki języków obcych*, Warszawa 1994, s. 102–103.

systematyka typologiczna Klemensiewicza, to musimy przyznać, że wobec języka rolnictwa zastosowanie terminu *język specjalistyczny* i wyprowadzenie z niego terminu *leksyka specjalistyczna* czy *leksyka specjalna* jest wyjątkowo praktyczne. Pomijając bowiem, z oczywistych względów, słownictwo gwarowe, trudno jest oddzielić słownictwo naukowe od słownictwa zawodowego rolników, a nawet od słownictwa ogólnego. Oto przykłady:

Rośliny uprawia się a zwierzęta chowa na wsi. Każdy obiekt gospodarczy ma swoją nazwę. Jest gospodarstwo, a w nim okólnik, obora, chlew, stajnia, kurnik, stodoła, silos. Poza okólnikiem jest pole, łąka, pastwisko. W gospodarstwach dużych, gdzie każdy gatunek zwierzęcia ma swoje pomieszczenie, a często osobniki młode i różnej płci są trzymane osobno, mamy np. porodówkę, warchlakarnię, wychowalnię kurcząt, izolatki dla chorych zwierząt. Im bardziej specjalistyczne gospodarstwo, tym więcej nazw specjalnych. O ile nazwy budynków inwentarskich w gospodarstwie specjalistycznym są mniej znane, to ze znaczeniem nazw takich, jak *obora*, *kurnik* żaden Polak nie ma kłopotu. Czy wobec tego, stosując kryterium zakresu użycia słowa (powszechnie używane/używane wśród specjalistów) *chlew* zaliczyć do języka ogólnego a *warchlakarnię* do specjalistycznego? Albo inny przykład z dziedziny produkcji zwierzęcej. Zwierzęta w gospodarstwie rolnym to zwierzęta gospodarskie. Frazeologizm *zwierzęta gospodarskie* kwalifikujemy jako termin zootechniczny określający zwierzęta mające dla człowieka wartość użytkową. Do zwierząt gospodarskich zalicza się bydło (*bydło* – termin zoologiczny). Najpopularniejszym gatunkiem bydła domowego (*bydło domowe* – termin zootechniczny) w Polsce jest *krowa* (zoolog.). Samiec krowy to *byk* (potocznie). W zootechnice funkcjonuje słowo *byk* w ścisłym znaczeniu – nie kastrowany samiec bydła domowego. Samiec rozplodowy to *buhaj*; *buhajek* to młody buhaj, który ma już pierwszą parę siekaczy stałych, ale jeszcze nie ma drugiej pary. *Bukat* to nazwa młodego bydła w wieku do 18 miesięcy chowanego z przeznaczeniem na ubój. I jeszcze inne terminy: *jałówka*, *jałowica*, *wolec*, *wół*¹⁰. Widzimy, że wśród hodowców bydła, zootechników i innych ludzi zawodowo związanych z chowem zwierząt oraz w literaturze naukowej na ten temat funkcjonuje co najmniej 8 nazw specjalnych dotyczących krowy, wobec trzech będących w powszechnym użyciu – *krowa*, *byk*, *cielę*. Do tej listy moglibyśmy jeszcze dodać około 30 ras bydła domowego. O wymienionych ośmiu nazwach możemy powiedzieć, że to słowa mające ściśle zdefiniowane znaczenie, są związane, bez synonimów. Zaliczymy je więc do terminów. Te, które są używane potocznie i pozbawione ostrego znaczenia, należą do słownictwa podstawowego, chociaż nie plasują się na wysokich pozycjach list frekwencyjnych¹¹. Z wymienionych terminów pewne zaliczymy z pewnością do jednej z dyscyplin

¹⁰ Definicje zaczerpnięte ze *Słowniczka terminów zootechnicznych* zawartego w: Radomska, Knothe, *op. cit.*, s. 209–211.

¹¹ S. Grabias, *Zasady minimalizacji zasobów leksykalnych dla potrzeb glottodydaktyki. Podstawowy zasób słów*, [w:] *Język polski jako język obcy...*, s. 93–102.

rolnictwa, zootechniki, ale inne mają charakter interdyscyplinarny – ich użycie wykracza poza dyscyplinę, w której je zdefiniowano. Zootechnika posiłkuje się słownictwem zoologicznym, biologicznym, medycznym. Agrotechnika, oprócz specyficznej dla siebie leksyki, jak nazwy zabiegów uprawowych (*orka, podorywka, wołowanie* itd.), nazwy roślin ze względu na ich użytkowość (np. *rośliny pastewne*) i wymagania uprawowe (np. *rośliny okopowe*), nazwy upraw (np. *uprawy jare, międzyplon*), posługuje się słownictwem z zakresu maszynoznawstwa (nazwy maszyn rolniczych), gleboznawstwa (np. *utwór glebowy, kultura gleby*), a te z kolei czerpią z nauk podstawowych.

Już po tych krótkich uwagach zarysowują się pewne cechy charakterystyczne rolniczej leksyki specjalnej.

1. Leksyka związana z rolnictwem jest tak zróżnicowana, jak samo rolnictwo. Chcąc wykreślić pole semantyczne jakiegoś terminu, musimy odnieść się do kontekstu jego użycia, który może być wąski, wyznaczony przez tematykę danej dyscypliny związanej z rolnictwem lub wchodzącej w jego skład. Trudność w stworzeniu dla cudzoziemców podstawowego słownika terminów specjalistycznych i w ogóle – programowaniu kursu językowego – polegałyby więc głównie na odpowiednim doborze „gniadz” tematycznych. Uważam przy tym, że badania ilościowe niewiele by tu pomogły.

2. Nie wszystkie terminy mają wąski zakres użycia. W całym bogactwie tematyki rolniczej uderza fakt, że w dużej części jest ona na tyle bliska współczesnemu Polakowi, mieszkańcowi miasta, że nie odczuwa on jej „naukowości”. Od wieków byliśmy społeczeństwem rolniczym. To, co dzisiaj dotyczy wyspecjalizowanej gałęzi gospodarki, w przeszłości odnosiło się do życia codziennego. Nawet *Słownik języka polskiego* pod redakcją Szymczaka „nie opatruje kwalifikatorem takich powszechnie znanych wyrazów, jak *koń, krowa, pokrzywa, róża*¹². Nazwy urządzeń gospodarskich czy zabiegów uprawowych zna każdy polski maturzysta, choćby z literatury. Nie jest mu obca większość słów tematycznie związanych z wsią, których znaczenie w toku studiów rolniczych zweryfikuje, uściśli tak, że będą w jego języku pisanym i mówionym funkcjonować jak terminy. Słuchacz Studium poznaje je na kursie językowym. Ale, oczywiście, droga akwizycji tej leksyki jest inna niż w przypadku Polaka. Zasady optymalizacji kursu nakazują pominięcie etapu użycia w kontekście życia codziennego i przedstawienie jej jako terminologii w tekstach naukowych i popularnonaukowych. Naturalnie, nie ma sensu upatrywanie w nauczaniu leksyki celu językowego kursu specjalistycznego. Objawi się ona w całym bogactwie środków fleksyjnych, słowotwórczych, syntaktycznych polszczyzny jako jeden z jej systemów. Uświadamiając sobie jednak, jakie jest pole semantyczne danego terminu, jego konotacje, możemy ustalić kanon tematów, wokół których zbudujemy siatkę pojęć z dziedziny agrotechniki i zootechniki skorelowaną z siatką

¹² *Słownik języka polskiego...*, t. 1, s. XVII.

tworzoną na lekcjach przedmiotów. Zapewni to uczestnikom kursu stały postęp w kształtowaniu i precyzowaniu języka specjalistycznego, który mają poznać, przy czym nie będzie miało znaczenia, czy słuchacze są rolnikami, którzy w Polsce będą uprawiać swój zawód, czy kandydatami na studia w uczelniach rolniczych.

Propozycja układu treści programowych na lekcjach języka polskiego i biologii w grupach o profilu rolniczym (z uwzględnieniem ekologii)

I SEMESTR	
Język polski	Biologia
Mówiona polszczyzna kulturalna i wariant neutralny polszczyzny potocznej (około 250 godzin dydaktycznych)	Odmiana naukowa polszczyzny w wersji mówionej, wariant dydaktyczny (około 50 godzin dydaktycznych)
Tematyka dnia codziennego	1. Mikroskop 2. Komórki (obserwacje mikroskopowe, struktura komórki) 3. Tkanki roślinne 4. Rośliny (budowa, klasyfikacja, rozmnażanie)
II SEMESTR	
Odmiana naukowa polszczyzny we wszystkich jej wariantach w wersji pisanej i mówionej (około 350 godzin)	
1. Rolnictwo jako nauka 2. Rośliny użytkowe 3. Rośliny uprawne 4. Gleba 5. Uprawa roli 6. Wymagania pokarmowe roślin 7. Nawozy 8. Ochrona roślin 9. Wybrane zagadnienia z ogrodnictwa	1. Systematyka roślin 2. Bakterie 3. Glony 4. Mchy 5. Rośliny nasienne
10. Pochodzenie zwierząt gospodarskich 11. Kierunki użytkowania zwierząt 12. Potrzeby pokarmowe zwierząt gospodarskich 13. Choroby odzwierzęce 14. Ogólna profilaktyka weterynaryjna	6. Tkanki zwierzęce 7. Pierwotniaki 8. Jamochłony 9. Robaki 10. Pierścienice 11. Stawonogi 12. Owady 13. Pajęczaki 14. Ryby 15. Płazy 16. Gady 17. Ptaki 18. Ssaki
	19. Genetyka
15. Las i człowiek 16. Ochrona środowiska naturalnego 17. Rolnictwo ekologiczne	20. Ekologia – wybrane zagadnienia bez ekologii człowieka